

Отримана 11.11.2023

Прорецензована 15.11.2023

Прийнята до друку: 20.11.2023

e-mail: vasilrozhko1301@gmail.com

DOI: 10.25264/2312-7112-2023-25-57-62

Рожко В. Феномен релігійного лідерства у формування екологічної свідомості: аналіз сучасного контексту. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. № 25. С. 57–62.

УДК: 2:504

Василь Рожко

ФЕНОМЕН РЕЛІГІЙНОГО ЛІДЕРСТВА У ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВДОМОСТІ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО КОНТЕКСТУ

Автор акцентує увагу на ключових аспектах впливу релігійних лідерів на формування екологічної свідомості, включаючи біблійську перспективу щодо створення, моральні аспекти відповідальності перед природою, і можливості міжконфесійної співпраці для розв'язання екологічних проблем. Докладно проаналізовано аспекти взаємодії релігійних лідерів із природою та екологією, враховуючи не лише біблійську перспективу, а й моральні аспекти, пов'язані з відповідальністю перед природою. У статті автор визначає релігійних лідерів як ключових агентів у формуванні позитивного ставлення до екології в громадськості та підкреслює їхню важливу роль у вирішенні екологічних викликів у сучасному суспільстві. Проаналізовані конкретні заходи та ініціативи, які прихильники Християнської церкви вживають для підвищення рівня екологічної свідомості, що включає в себе не лише освіту через моральне виховання, але й публічні виступи релігійних лідерів на тему бережливого використання ресурсів та екологічних питань загалом.

Ключові слова: екологічна свідомість, Біблія, екологічне виховання, відповідальність, споживання ресурсів, ініціативність.

Vasyl Rozhko

THE ROLE OF RELIGIOUS LEADERS IN THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL AWARENESS: ANALYSIS OF THE CONTEMPORARY CONTEXT

This scientific article explores the crucial aspects of the influence of religious leaders on the formation of environmental consciousness, focusing on both the biblical perspective on creation, moral aspects of responsibility towards nature, and the potential for interfaith cooperation in addressing environmental issues. The paper delves into the specificity of the terminology used in documents related to religious themes. It places a significant emphasis on the interaction between cultural, social, and linguistic factors in shaping the terminology within the discourse of religion.

The author conducts a comprehensive analysis of the interaction between religious leaders and nature, considering not only the biblical perspective but also the moral aspects associated with environmental responsibility. The study identifies religious leaders as key agents in cultivating a positive attitude towards ecology within society and underscores their crucial role in addressing contemporary environmental challenges. The research reveals how religious leaders can be not just spiritual guides but also leaders in developing sustainable environmental awareness.

The article emphasizes the importance of dedicating time to thoroughly explain these matters to ensure the understanding and engagement of parishioners when religious leaders invite them to participate. Furthermore, it underscores the necessity for religious leaders to set an example for their communities, organizations, or the wider public. It is noted that altering practices within religious institutions represents a primary means of involving community members in addressing climate change.

The paper also highlights the possibility of "greening" religious facilities as an example of what parishioners can do in their own homes. The article analyzes specific measures and initiatives undertaken by supporters of the Christian Church to elevate environmental consciousness, encompassing not only education through moral upbringing but also public statements by religious leaders on sustainable resource utilization and broader environmental issues.

Keywords: environmental consciousness, Bible, environmental education, responsibility, resource consumption, initiative.

Сучасний етап розвитку людства характеризується наявністю глобальних проблем, які вимагають негайного реагування з боку кожної окремої людини і всієї світової спільноти. Оскільки їх вирішення значною мірою залежить від рівня духовного розвитку суспільства, релігія може стати тією сполучною ланкою, яка допоможе усвідомити необхідність зміни ціннісних орієнтирів людини XXI століття. Слід зазначити, що Християнська Церква прагне відповісти на всі виклики глобалізованого світу, наголошуючи на тісному зв'язку між аксіологічною кризою та екологічною, що вимагає від суспільства формування нової парадигми взаємодії з навколишнім середовищем. Варто зазначити, що процес

розгляду екологічних проблем як пріоритетних, тобто таких, що потребують негайного вирішення, триває вже давно, але питання досі залишається відкритим питанням.

Релігійні інституції, як провісники духовності, відіграють важливу роль в акультурації. У цьому сенсі заслуговує на увагу те, як інститут релігії та духовності впливає на збереження навколишнього середовища через її доктрини та більш безпосередньо через релігійні обряди, події тощо. На цьому тлі це дослідження прагне запропонувати критичний, зацікавлений погляд на те, як саме духовні переконання та дії релігійних лідерів чи реалізований ними вибір впливають на поведінку в навколишньому середовищі, а також як духовність можна творчо використати для підживлення ставлень, які закріплюють екологічну стійкість. При цьому ми орієнтуємося на два домінуючі погляди, згідно з якими джерелом духовності є або релігія, або природа [9].

Місце екологічного питання у діяльності релігійних лідерів

Місце екологічного питання в діяльності релігійних лідерів є важливим елементом їхнього внеску у суспільство та формування екологічної свідомості у віруючих. Це дозволяє їм впливати на погляди та поведінку своїх прихожан у важливій сфері турботи про наше спільне оточення.

Багато релігійних лідерів, які працюють над питаннями клімату, жонглюють кількома ролями і діють у різних сферах. Деякі з них є активними членами духовенства. Інші відійшли від активного служіння і використовують свої посади для роботи в правозахисних чи освітніх організаціях через релігійну призму. Кожна з цих позицій має свої виклики та можливості. Хоча обов'язки священнослужителів, які очолюють громади, різняться, ті, хто включає компонент політичної роботи у свої стандартні обов'язки, додають до своєї ролі суттєво новий вимір. Рішення зайнятися питанням зміни клімату в релігійній інституції не є несуттєвим. Для багатьох лідерів це вибір, який змінює те, як вони ідентифікують себе як священнослужителі. При цьому ми можемо говорити і про вплив на їхні громади у цілому [10].

Роль релігійного лідера є вимогливою і включає в себе безліч видів діяльності та обов'язків. Хоча конкретні функції духовенства дуже різняться залежно від релігії та конфесії, можна виділити кілька спільних факторів. Релігійні лідери тлумачать Святе Письмо і скеровують свою громаду в релігійних питаннях етичної поведінки. Вони служать рольовими моделями для послідовників, які дивляться на них як на приклади праведного життя.

Священнослужителі пропонують емоційну підтримку у важкі часи і дають поради послідовникам, які потрапили у скрутне становище. Вони проводять церемонії та здійснюють ритуали народження, повноліття, шлюбу та смерті. Багато релігійних лідерів відповідають за матеріально-технічні потреби громади, що може включати в себе як бюджетну, так і організаційну роботу. Представники духовенства також виступають речниками і часто сприймаються як репрезентанти своїх громад перед широким загалом.

Останнім часом духовенство стало мотивованим до роботи над кліматичними питаннями, оскільки це питання має важливе значення для їхньої місії як релігійних лідерів.

Виховання бережливого ставлення до природи під час соціального служіння

Церква може включати в свою діяльність освітні ініціативи для підвищення свідомості про екологічні питання. Лідери можуть проводити лекції, семінари та інші форми навчання, наголошуючи на важливості бережливого використання ресурсів та екологічного впливу. Участь може включати ініціювання та участь у проєктах з природозбереження, таких як очищення місцевих прибережних зон, лісів, а також збір та переробка відходів.

Церква може сприяти підвищенню екологічної свідомості двома основними способами. Перший спосіб – заохочувати людей використовувати природні ресурси, які є частиною творіння, подарованого у соціальному служінні. Це, наприклад, душпастирська опіка над хворими через систему церков при лікарнях, церковна опіка над сиротами та допомога багатодітним сім'ям. Другий шлях – надання християнськими церквами реальної допомоги людям, які постраждали від екологічних катастроф, або робота по запобіганню передбачуваним катастрофам у співпраці з місцевим населенням. У процесі такої допомоги (прикладом є соціальне служіння церков і міжнародних організацій після природних катастроф) постраждалі люди будуть забезпечені чистою водою, їжею, одягом та іншими предметами першої необхідності. Важливим є забезпечення екологічно безпечними продуктами та надання консультативної допомоги з питань особистої гігієни, екологічно чистого способу життя тощо [1].

Для того, щоб здійснювати дияконську освітню діяльність, перш за все, дияконство повинне бути вже розвинутим в регіоні, де є регулярна християнська церква. Якщо в регіоні є кілька християнських конфесій і одна з них не може дозволити собі таку соціальну роботу, то конфесії можуть об'єднатися і організувати постійну соціальну роботу, а потім поступово впроваджувати і виховувати бережливе ставлення до Божого творіння – природи. Це може включати в себе навчання відповідальному ставленню до природних ресурсів і, відповідно, планування різних екологічних заходів та проєктів [2].

Лідери у соціальному служінні виступають в якості прикладу для інших, демонструючи своє зобов'язання до бережливого ставлення до природи. Це може включати в себе участь у природоохоронних проєктах, сортування сміття, енергоефективні практики та інші екологічно орієнтовані дії.

У своїх виступах релігійні лідери підкреслюють ідею відповідальності перед Богом за те, як парафіяни використовують ресурси планети. Це може включати в себе прізиви до більш стійкого споживання, зменшення викидів та участь у природоохоронних програмах.

Практичні аспекти формування екологічної свідомості релігійними лідерами США

Як приклад, хочемо проаналізувати досвід формування екологічної свідомості релігійними лідерами США. Зокрема, важливою є постать преподобного Ерла Котіна – уніатського універсаліста у Берклі, штат Каліфорнія. Почуття відповідальності вжити заходів щодо формування екологічної свідомості мотивувало преподобного Е. Котіна до кліматичної роботи і привело його до активної участі в питаннях кліматичної справедливості. Він займає керівні посади в таких організаціях, як Унітарне універсалістське міністерство Землі та Альянс соняшника (екологічна організація в Річмонді, Каліфорнія).

Іншим прикладом може слугувати преподобний Кен Чемберс, пастор Вестсайдської місіонерської баптистської церкви в Окленді, Каліфорнія, який переконаний у тому, що роль духовенства полягає – відстоювати справедливість – соціальну, економічну, расову, кліматичну. Преподобний К. Чемберс працює над досягненням справедливості через кампанію «Ні вугілля в Окленді», яка бореться з будівництвом терміналу для експорту вугілля в малозабезпеченій, переважно афроамериканській громаді Західного Окленду [3].

Центральне місце соціальної справедливості було підтримано іншими релігійними лідерами. Багато хто з них визначили її як фундаментальну частину того, що для них означає бути віруючою людиною.

Саллі Бінгем є президентом і співзасновником національної організації «Interfaith Power & Light» (IPL), яка має на меті представити релігійну відповідь на зміну клімату. Вона відзначала, що протягом тривалого часу між Єпископальною Церквою і Фондом захисту довкілля не було ніякого перетину. У 2000 році преподобна С. Бінгем залишила своє парафіяльне служіння і допомогла заснувати Каліфорнійську міжконфесійну організацію «Interfaith Power & Light», щоб залучити людей віри і громади на боротьбу зі зміною клімату.

Каліфорнійська модель була успішною, і зараз IPL поширилася на сорок штатів і налічує 18 000 конгрегацій у своїй мережі. Преподобна С. Бінгем була членом Консультативної ради президента Б. Обама з питань партнерства на основі віри та добросусідства, а також має численні почесні нагороди та відзнаки. Вона входила до ради директорів Фонду захисту довкілля, Робочої групи з питань довкілля, Мережі кліматичних дій США та дорадчої ради Спілки стурбованих вчених [7].

Пов'язуючи зміну клімату з релігійним мандатом допомагати іншим, преподобна С. Бінгем формує етичний імператив діяти. Оскільки зміна клімату має такі широкомасштабні наслідки для питань справедливості, ігнорування цих питань стає морально і релігійно неправильним.

Преподобний Кім Морроу є виконавчим директором Міжконфесійної програми «Power and light» в Небрасці, де часто проповідувала щодо небезпеки зміни клімату, використовуючи конкретні біблійні тексти та вчення, які відображають питання сталого розвитку. У 2015 році вона була визнана в Білому домі однією з дванадцяти кліматичних релігійних лідерів в рамках ініціативи «Champions of change» за її роботу по заохоченню релігійних громад до участі у вирішенні питань зміни клімату [8]. Хоча цінності соціальної справедливості є основними мотивами для священнослужителів, ці особи також використовували багато з тих самих цінностей, щоб донести важливість зміни клімату для своїх парафіян.

Преподобний Флетчер Харпер, директор національної організації «Green Faith», описав свій процес залучення парафіян як послідовність, що починається з проповіді, за якою слідує розповсюдження

освітньої інформації, наприклад, листівки або церковного бюлетеня, а потім запрошення членів організації на демонстрацію або захід. Преподобний Харпер служив парафіяльним священиком протягом десяти років і займав керівні посади в Єпископальній Церкві до того, як приєднався до «Green Faith». На всіх цих посадах він багато проповідував на релігійній основі для роботи над проблемами клімату [4]. Цей елемент проповіді був підтриманий іншими священнослужителями, які також підкреслили корисність церкви як місця, з якого можна розповідати парафіянам про кліматичні зміни.

За допомогою проповідей лідери можуть чітко показати зв'язок між кліматом і вірою. Преподобний Чемберс наголошує на важливості приділяти час повному поясненню екологічних питань, щоб люди зрозуміли їхню суть. Це, без сумніву, підвищує ймовірність того, що вони відгукнуться, коли він запросить їх до участі в екологічних проєктах. Він залучає парафіян, говорячи про зміну клімату і соціальну справедливість «кожного недільного ранку, на кожному вивченні Біблії і на кожній зустрічі громади». Це повторення є важливим, оскільки свідчить про віру лідера в те, що постійна прихильність до проблеми зміни клімату посилює для парафіян релігійну важливість цих питань.

Другим елементом, який варто відзначити, це важливість бути прикладом для своїх громад, організацій чи широкої громадськості. Моделювання того, як жити з повагою до довкілля, демонструє рівень особистої жертвності, який несе особисту самопожертву, яка має додаткову вагу, коли вона походить від людини, що має вплив.

Мобілізація парафіян до дій є третім основним напрямком роботи релігійних лідерів у своїх громадах. Зміна практик у церквах була основним способом залучення членів громади до вирішення проблеми зміни клімату. Екологізація релігійних об'єктів може включати перехід на біорозкладний або багаторазовий столовий посуд, участь в аудитах енергоспоживання та відходів, або встановлення сонячних панелей на даху. Преподобний Бінгем відзначив важливість озеленення молитовного будинку, тому що це слугує прикладом того, що можуть зробити парафіяни у власних домівках. Таким чином, інституційні зміни можуть запропонувати можливість для членів Церкви долучитися до них: або повторюючи дії громади у власному житті, або беручи участь у процесі ухвалення та реалізації рішень у громаді.

Кліматичні проєкти в громаді можуть слугувати тренувальним майданчиком для її членів з метою набуття досвіду та навичок, які потім можна застосувати в інших ситуаціях. Незалежно від того, чи є релігійний лідер тим, хто розпочинає ініціативу, заохочення і підтримка з боку духовенства може надихнути парафіян взяти на себе відповідальність за проєкт і мобілізувати їх до подальших дій.

Однак потрібно виходити за рамки індивідуальних змін у способі життя, а також долучатися до організованої соціальної діяльності. Наприклад, хоча преподобний Харпер підтвердив важливість озеленення молитовного будинку, він твердо переконаний, що метою релігійного екологічного руху є не просто зробити релігійні установи екологічно чистими, а вивести суспільство на справді свідомий шлях. При цьому додає, що освітні зусилля та покращення способу життя є корисними і важливими для формування свідомості, оскільки встановлення сонячних панелей на церквах не приводить до системних змін, необхідних для подолання кліматичної кризи.

Для багатьох релігійних лідерів ці два способи залучення не є взаємовиключними. Оскільки релігійні групи займають позиції інституційної влади, вони мають можливість впливати як на індивідуальну поведінку своїх прихожан, так і працювати над досягненням кліматичних дій на системному рівні. З огляду на те, що кліматична криза продовжує зростати, священнослужителі все частіше вирішують вийти за рамки конгрегаційного рівня, а також брати участь в організованому політичному спротиві.

На рішення лідерів брати участь у кліматичному русі може впливати низка факторів, зокрема, їхня власна політика та політика їхніх громад, зобов'язання перед своїми громадами, а також тиск з боку влади в межах своєї конфесії. Доречність різних типів домовленостей може змінюватися залежно від контексту кожної громади, а також від позиції лідера, його впливу, старшинства і готовності йти на ризик.

Хоча деякі священнослужителі, які очолюють громади, знаходять способи приймати участь у кліматичному русі, найактивніше до нього долучаються релігійні лідери, які залишили активне служіння, щоб працювати в релігійних політичних організаціях. Для багатьох з них значна частина їхніх зусиль пов'язана з роботою з іншими громадами та релігійними лідерами, щоб долучитися до вирішення кліматичних проблем. Наприклад, як директор організації «Green Faith», преподобний Харпер

працює над підтримкою місії організації «надихати, навчати і мобілізувати людей різної релігійної приналежності для екологічного лідерства» [5].

Оскільки «Green Faith» є міжконфесійною коаліцією, яка співпрацює з релігійними організаціями по всій країні, преподобний Харпер відіграє важливу роль у кліматичному русі, координуючи релігійну присутність на демонстраціях чи заходах, формуючи комунікаційні матеріали для ЗМІ та визначаючи лідерів парафій, яких він може заохотити до участі.

IPL надає ресурси, як наприклад, фінансові посібники для встановлення сонячних панелей на релігійних об'єктах, поради щодо енергоефективності та проведення енергоаудиту, а також зразки проповідей на тему зміни клімату для лідерів кожної релігії та конфесії. IPL також працює через механізми колективних дій та громадської організації, що дозволяє їй брати участь у боротьбі зі зміною клімату як учаснику руху на додаток до роботи, яку вона проводить з конфесійними організаціями.

Один із способів, у який релігійні лідери використовують децентралізовану мережу релігійних лідерів, є публічні заяви про важливість зміни клімату у партнерстві з іншими священнослужителями [6]. Цей підхід не тільки включає індивідуальних релігійних лідерів, але й акцентує на партнерстві між різними священнослужителями для спільної мети екологічної турботи.

Релігійні лідери об'єднують свої зусилля для спільної цілі – зміни клімату, визначаючи її як важливий момент для їхніх віровчень. Партнерство в цьому контексті стає ключовим елементом, оскільки релігійні лідери спільно працюють над вирішенням екологічних питань.

Децентралізована мережа дозволяє ефективно масштабувати повідомлення про важливість зміни клімату. Релігійні лідери, представлені у різних географічних областях та релігійних традиціях, можуть одночасно виступати з публічними заявами, забезпечуючи масовий вплив. Децентралізована мережа розподілення релігійних лідерів дозволяє адаптувати повідомлення до конкретних культур та традицій. Вони можуть виражати важливість екології через призму різноманітних культурних цінностей та переконань. Такий формат дозволяє релігійним лідерам співпрацювати з представниками інших сфер, зокрема, бізнесом, освітою та громадськими організаціями для створення глибокого та комплексного впливу на проблеми зміни клімату.

Висновки

Релігійні лідери виступають не лише як теоретики, але й як практики, деталізуючи конкретні ініціативи та програми, які активно сприяють сталому використанню ресурсів та екологічній освіті. Місце екологічного питання у діяльності релігійних лідерів визначається їхнім глибоким переконанням у важливості збереження природи та створення гармонійного співіснування людини з навколишнім середовищем. Це також відзначається їхньою здатністю об'єднувати вірян та інші релігійні спільноти для спільного реагування на екологічні виклики. Публічні виступи лідерів виступають ефективним засобом формування позитивної екологічної свідомості в широкому громадському вимірі.

Ми хочемо наголосити не лише на важливості релігійних лідерів у впливі на екологічну свідомість, але й на їхній активній ролі у практичних діях та ініціативах. В сучасних умовах релігійні групи виступають важливими каталізаторами для змін у свідомості та поведінці вірян, сприяючи збереженню природи та сталому розвитку. Це відкриває перспективи для подальших досліджень і розвитку практичних стратегій для впровадження принципів екології в релігійних спільнотах.

Література:

1. Біланіч М. М. Екологічне виховання під час соціального служіння церкви. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*. 2011. Ч. 2. С. 19–27
2. Біланіч М. М. Способи формування християнської екологічної свідомості під час соціального служіння церкви, 17 жовтня 2023. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/310951731_SPOSOBI_FORMUVANNA_HRISTIANSKOI_EKOLOGICNOI_SVIDOMOSTI_PID_CAS_SOCIALNOGO_SLUZINNA_CERKVI
3. BondGraham D. Coal Money Divides Oakland's Churches. *East Bay Express*. 2016. 17 October 2023. Режим доступу: <https://eastbayexpress.com/coal-money-divides-oaklands-churches-2-1/>
4. GreenFaith. (n. d.). *GreenFaith's Staff*. 17 October 2023. Режим доступу: <http://www.greenfaith.org/about/staff/greenfaiths-staff>
5. GreenFaith. (n. d.). *Mission and Areas of Focus*. 17 October 2023. Режим доступу: <http://www.greenfaith.org/about/mission-and-areas-of-focus>
6. Mastaler J. S. The role of Christian ethics, religious leaders, and people of faith at a time of ecological and climate crisis. *New Theology Review*, 2013, №26 (2). PP. 43–48. <https://doi.org/10.17688/ntr.v26i2.992>

7. Nadeem R. Involvement by religious groups in debates over climate change. *Pew Research Center. Pew Research Center's Religion & Public Life Project*. 17 October 2023. Режим доступу: <https://www.pewresearch.org/religion/2022/11/17/sidebar-involvement-by-religious-groups-in-debates-over-climate-change/>
8. Nebraska Interfaith Power & Light. (n. d.). *Morrow*. 17 October 2023. Режим доступу: http://www.nebraskaipl.org/?page_id=323.
9. Omoyajowo K., Danjin M., Odipe O. E., Mwadi B., May A. D., Ogunyebi, A., Rabie, M. Exploring the interplay of environmental conservation within spirituality and multicultural perspective: insights from a cross-sectional study. *Environment, Development and Sustainability*. 17 October 2023. Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10199440/>
10. Waschenfelder J. Christianity And The Climate Crisis: Theological Assets and Deficits. *Feminist Theology: The Journal of Britain & Ireland School of Feminist Theology*, 2014, № 22 (3). PP. 269–289.